

HOE BLIJVEN WE BIJ ONSZELF, TERWIJL WE DE WERELD WILLEN VERANDEREN (EN DE WERELD ONS)?

November 2009, door Stefan Paas

Toespraak voor christelijke organisaties (hulpverleningsinstanties, onderwijsorganisaties) tijdens een bijeenkomst van de Evangelische Alliantie. De titel van de toespraak was opgegeven door de EA. De bijeenkomst stond in het teken van het spanningsveld dat organisaties ervaren tussen werken vanuit je identiteit en werken in een samenleving die deze identiteit onder druk zet.

Waarom zouden we eigenlijk de wereld willen veranderen? Waar halen we de gedachte vandaan dat we dat zouden kunnen? En zijn wij eigenlijk wel wijs genoeg om te zien welke kant het op moet met de wereld? Hebben we voldoende inzicht?

Het is een typisch moderne gedachte: 'de wereld veranderen'. Als ik Augustinus lees (*De stad van God*) kom ik die gedachte niet tegen. Daar is de wereld vooral decor voor de pelgrimsreis van de christengemeenschap. De wereld waarin we leven, dat is een plaats waarop wij niet zoveel invloed hebben, een wereld waarin kwade machten huizen, waarin God ondoorgrondelijk zijn gang gaat, waar voortdurend machthebbers ons vervolgen – zelfs als ze belijdend christen te zijn.

Niet bij deze wereld horen

In die wereld moeten we leven en daarom hebben christenen ook gedeelde belangen met niet-gelovigen: 'aardse vrede' (*pax terrena*), bescherming van eigendommen, bestraffing van misdaden. Maar dan houdt het al heel snel op. Dat christenen een taak zouden hebben de wereld te veranderen, daarover lees ik niets. Natuurlijk moeten zij wel als christenen leven en dat betekent dat zij zorgen voor zieken, armen helpen, hun vijanden liefhebben (zie Romeinen 12). Zij leven het leven van de toekomst van God. Maar Augustinus had geen blauwdruk van een ideale wereld, die daarvan het gevolg zou zijn. Hij had geen humaniseringsprogramma of – in oudere termen – een kerstenings-ideaal. Op dat punt sloten hij en vrijwel alle kerkvaders, zich aan bij Paulus: deze wereld gaat voorbij en de toekomst ligt in Gods handen, niet in die van ons. Dat betekent niet noodzakelijk dat alles met vuur zal vergaan, ongeacht hoe mooi, goed of waar het is. God heeft een verhaal met zijn schepping. Maar het betekent zeker ook niet dat wij de wereld moeten en kunnen veranderen. Wij moeten juist laten zien dat wij niet bij deze wereld horen, door iets te laten zien van de wereld die komt. De wereld begrijpen wij niet en zij begrijpt ons niet. Wij hebben iets begrepen, door genade, van Jezus Christus en het is onze roeping om dát te laten zien.

Moeite met irrelevant zijn

Die moderne gedachte dat wij (a) de wereld moeten veranderen, en (b) beschikken over de wijsheid en mogelijkheden om dat te doen, is dus niet vanzelfsprekend. Het veronderstelt o.a. een enorm zelfvertrouwen en optimisme. Charles Taylor beschrijft dit in zijn prachtige boek *A Secular Age* als een resultaat van verschillende stromingen in de vroege moderniteit. Tot op de dag van vandaag zijn wij allemaal (of we nu gelovig zijn of niet) nog steeds diep doordrongen van de overtuiging dat ons belangrijkste doel is om het gewone leven hier op aarde 'beter' te maken, dat wij weten hoe die 'betere' wereld eruit ziet en dat wij ook in staat zijn om die 'blauwdruk' realiteit te maken.

De grondleggers van dit moderne denken waren (veelal protestantse) christenen. Zij geloofden dat het ging om het realiseren van goddelijke ontwerpen voor de wereld en de samenleving van mensen. Zij

geloofden dat we alleen door genade en schuldbelijdenis onszelf kunnen veranderen. Maar Taylor zegt: hier lag toch de basis voor secularisering. Mensen merkten steeds meer dat zij dit alles ook konden zonder God. Naarmate het beter lukte om gedisciplineerd te leven, om samenlevingen beter in te richten en de natuurwetten te begrijpen, werd God op al die fronten een 'overbodige hypothese'. Hij verschoof naar de achtergrond. Uiteindelijk hebben we hem niet nodig als het goede leven hier op aarde te vinden is en in het hier en nu moet worden gerealiseerd.

De kerk van de Middeleeuwen en ook de eerste protestanten waren veel minder overtuigd van onze roeping om de wereld te veranderen. Wij beschikken niet over het benodigde *inzicht*, de blauwdrukken. Die heeft alleen God. Wij beschikken niet over de *vermogens*, want wij zijn zondig en voortdurend belaagd door kwade machten, die sterker zijn dan wij. Voortdurend moeten we onze toevlucht nemen tot het gebed, de sacramenten en het Woord, om alleen maar overeind te blijven. En we beschikken ook niet over het *mandaat*: het goede leven is niet hier en nu. Het doel van dit leven is om gevormd en geheiligd te worden naar de mate van het leven hierna – een nieuwe hemel en een nieuwe aarde. En daarvan bereiken we hier maar een klein beginsel.

Ik zeg niet dat men vroeger alleen maar gelijk had en dat wij alleen maar ongelijk hebben. Maar het is wel verbazend om te zien hoeveel er in enkele honderden jaren is veranderd. Moderne christenen hebben grote moeite met wereldmijding, met niet-relevant zijn, met geen 'verantwoordelijkheid' willen nemen voor de wereld, met de idee dat het leven hier en nu niet zo belangrijk is, met lijdelijkheid en pessimisme. Zij hunkeren vaak naar erkenning door wereldse overheden, seculiere organisaties en de intellectuele elite. Grotendeels hebben zij ingestemd met het historische project van wereldverbetering en zelfverbetering, volgens de normen van de moderniteit.

In staat om de wereld te veranderen?

Alle christelijke missionaire stromingen vandaag hebben geaccepteerd dat wij op aarde zijn om deze wereld tot een betere plaats te maken. Daarin zijn wij eensgezind met vrijwel alle niet-christelijke stromingen in de westerse wereld.

Een verschil met vroeger is dat wij niet langer eensgezind zijn over de manier waarop die betere wereld bereikt moet worden. Via kleine gemeenschappen of via volkskerken? Via het relativeren van de kerk of juist via het benadrukken van de kerk? Via persoonlijke bekering of via humanisering? Via individuen op sleutelposities of via 'tegenculturele' gemeenschappen? Op dit punt verschillen we ook niet veel van niet-christenen. In de hele westerse wereld is het ooit zo samenhangende vooruitgangsideaal verbrokken in een reeks elkaar tegensprekende stemmen. Iedere groep heeft zijn eigen ideeën over de betere wereld en vooral over de manier waarop die bereikt moet worden.

Maar het lastigste punt voor christenen vandaag is en blijft de vraag of wij *in staat* zijn om de wereld te veranderen – en zo ja, hoe. Als je wat goeds doet in de samenleving, zegt de wereld: dat kun je ook als je geen christen bent. Dus waarom zou je christen worden of zijn? En als je niets goeds doet in de wereld, zeggen mensen: wat heb je eraan om christen te zijn, als het niets oplevert waar de wereld wat aan heeft? Kortom, je verliest altijd. In zo'n context is innerlijke secularisatie eigenlijk al een realiteit. Dit werkt op drie niveaus:

1. Versillen christenen eigenlijk wel van niet-christenen?

Als kinderen van de moderniteit en als protestanten zijn wij geneigd het belang van het aardse leven, hier en nu, sterk te benadrukken. Het leven hierna speelt wel een rol, maar dan vooral als

nog verdere verbetering van het aardse leven of als een extra motivatie om van het leven hier en nu iets te maken. Kluizenaars en monniken bekijken we met argwaan: zij zijn niet productief, krijgen geen kinderen, verdienen geen geld, verbeteren de samenleving niet. Christelijke directeurs van multinationals, christelijke politici, christelijke vakbondsleiders, christelijke straathoekwerkers – dat zijn relevante lieden. Door die nadruk op het leven hier en nu hebben we onszelf de uitdaging opgelegd te laten zien dat het christelijk geloof – het verhaal van Jezus Christus als hoogtepunt van Gods bemoeienis met de wereld – zich vooral bewijst in dit aardse leven, voor ouderschap, werknemerschap en burgerschap. En dan zitten we met het probleem dat door de geschiedenis heen er heel behoorlijke niet-christelijke samenlevingen zijn geweest. En bovendien dat wij in een samenleving leven waarin christelijke idealen zodanig gemeengoed zijn geworden dat niemand ze meer als zodanig herkent – en waarvan niemand gelooft dat ze alleen door genade volbracht kunnen worden. Zelfs wijzelf niet. Dit is een vorm van secularisatie: de twijfel bevangt ons dat christen-zijn misschien wel niet zoveel uitmaakt als we denken. Het kan een innerlijke bron van motivatie zijn, die sommige mensen nodig hebben, maar als je het ook zonder kunt, is dat wel zo effectief. Je hoeft geen christen te zijn om de wereld te veranderen.

2. Beperkte ruimte in hulpverleningsland

Op een tweede niveau geldt dat de christelijke identiteit van de organisatie zich moet bewijzen in de arena van de hulpverleningswereld, met alle professionalisering, bureaucratie, verzakelijking van dien. De barmhartige Samaritaan kan het slachtoffer alleen nog helpen als hij geregistreerd is bij Bureau Slachtofferhulp. Iemand 70 X 7 maal vergeven is bezwaarlijk, wanneer je budget beperkt is. Het wordt steeds lastiger om spontane *agapè* gestalte te geven, omdat er wetten zijn en praktische bezwaren. De vraag welke hulp je precies aanbiedt en de overtuiging waarmee mensen het meest geholpen zijn, wordt niet geformuleerd vanuit christelijke overtuigingen, maar wordt gedictieerd door de sociale ruimte waarin je je hulp aanbiedt: vullen van buiken ja, redden van zielen nee. Psychotherapie OK, uitdrijven van demonen niet OK. Niet alleen de marges van de democratie zijn smal, die van hulpverleningsland net zo goed. Je kunt alleen dat soort hulp aanbieden waarvoor een breed draagvlak bestaat in de Nederlandse samenleving. Anders gezegd: je kunt alleen dat deel van je christelijke identiteit in praktijk brengen, dat voldoet aan niet-christelijke criteria. Als je de wereld wilt veranderen, is dat prima, zolang het maar strookt met het overheidsbeleid.

3. Ontmoedigingsbeleid voor identiteit bij subsidies

Wanneer overheidssubsidies verworven worden, haal je bovendien een actief ontmoedigingsbeleid binnen t.a.v. je christelijke identiteit. De overheid heeft belang bij het verstrekken van subsidies: het belonen van relevantie – in de ogen van een seculiere samenleving uiteraard. Dit wordt nog versterkt doordat de afhankelijkheid van zo'n subsidie groeit. Je wilt als organisatie toch een goede werkgever zijn en de mensen die je eenmaal aan het werk hebt ook aan het werk houden. Dus moet je het geld zien vast te houden. Het verder inperken van typisch christelijke overtuigingen en activiteiten helpt daarbij. Volgens mij moet je in een heel vroeg stadium statutair heel goed regelen dat dit nooit mag gebeuren. Maar het is de vraag of dat lukt. Hoeveel voorbeelden zijn er van christelijke organisaties die op een gegeven moment aan de overheidsruif zijn gaan hangen en die het is gelukt om op langere termijn trouw te blijven aan hun identiteit? Het probleem is dat we de wereld willen veranderen, maar dat dit vaak alleen kan door zo dicht bij die wereld en haar machthebbers te werken, dat zij ons veranderen.

Geen wedstrijd tussen christenen en niet-christenen

We moeten uitwerken wat het betekent om te leven en te werken in een wereld waarin God volgens de ervaring van de grote meerderheid niet meer nodig is om sociale en morele orde te ondersteunen of goed werk te legitimeren. Ik denk dat het onbegonnen werk is om te proberen aan te tonen dat christenen betere burgers zijn. Er zijn teveel uitzonderingen. Er zijn andere morele bronnen. En de criteria waarmee je vaststelt wie 'betere' burgers zijn, zijn zelf niet neutraal. Het leven is geen wedstrijd tussen christenen en niet-christenen om te laten zien wie succesvoller en beter zijn in dit aardse leven. Wij leven van hoop, niet van prestaties. Qua identiteit kun je hiermee verschillende kanten op:

1. Niet alles valt nu te verbeteren

We zullen moeten benadrukken dat er in dit aardse leven kwaad is dat nooit gestraft wordt, deugd die nooit wordt beloond, dat wij zondig zijn, veel zondiger dan we denken, dat het kwaad een raadsel is, dat er lijden is dat nooit vergolden kan worden. Geloven gaat over dieptedimensies, die buiten beeld blijven in het moderne project van wereldverbetering. We zullen de vraag naar Gods vrede, Gods recht en zijn oordeel aan de orde moeten stellen.

2. Christelijk leven gericht op de toekomst

We zullen christelijk leven meer moeten voorstellen als het leven van de toekomst, het leven van het aanbreekende Koninkrijk. Dit overlapt hier en daar wel met de algemene idealen van de mensheid, zeker in post-christelijke landen. Maar het wijkt er net zo goed van af. Dat ontspant: we hoeven niet per se relevant te zijn en we hoeven ook niet per se counter-cultural te zijn. Onze identiteit ligt niet in relevantie of in een alternatieve cultuur. Soms zullen we relevant zijn en soms tegencultureel, maar we zullen altijd christelijk zijn. Dat betekent volgens mij ook dat het riskant is om te spreken van 'christelijke' maatschappelijke organisaties en partijen. Ze zijn christelijk voor zover ze een aantal dingen doen/mogen doen vanuit het christelijk geloof, die ook relevant zijn voor de wereld. Maar ze zijn misschien nog wel het meest getuigen van de toekomst wanneer zij voortdurend benadrukken dat zij *niet* christelijk zijn in de volle betekenis van het woord.

3. Kleiner onderscheid tussen kerken en christelijke organisaties

Een spannende vraag is of het strakke onderscheid tussen kerken en christelijke organisaties, zoals dat in de verzuilingstijd gangbaar was, nog wel langer is te handhaven. Enerzijds zie je kerken die zichzelf als 'intentional community' opnieuw definiëren rondom een maatschappelijke missie (new monasticism, urban expression). Anderzijds zie je dat de vraag naar spiritualiteit en disciplines in niet-kerkelijke organisaties groeit. Ik voorzie een naar elkaar toegroeien van kerkelijke gemeenten en christelijke organisaties. Misschien moeten we denken aan twee soorten ecclesiale structuren, zoals vroeger de parochie en het klooster. Hoe dan ook, ik denk dat christelijke organisaties die werkzaam zijn in het mijnenveld dat 'seculiere maatschappij' heet, er goed aan doen meer viering, liturgie, disciplines, gemeenschap (kortweg: *kerkelijke* vormen) te importeren in hun eigen cultuur. Uiteindelijk is de enige manier om niet te verwateren gelegen in de rijkdom van de christelijke traditie zelf, en niet in statuten en organisatorische waarborgen (hoe belangrijk die op zichzelf ook zijn).